

Wyrok z dnia 25 stycznia 2005 r.

I UK 142/04

1. Praca w charakterze członka rolniczej spółdzielni produkcyjnej nie daje prawa do przejścia na emeryturę w wieku niższym niż podstawowy wiek emerytalny z uwagi na zatrudnienie w szczególnych warunkach, o których mowa w art. 32 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (jednolity tekst: Dz.U. z 2004 r. Nr 39, poz. 353 ze zm.).

2. Przedstawione w art. 32 ustawy o emeryturach i rentach ograniczenia prawa do wcześniejszej emerytury jedynie do wypadków świadczenia pracy w charakterze pracownika nie jest niezgodne z konstytucyjną zasadą równego traktowania (art. 32 Konstytucji RP).

Przewodniczący Prezes SN Walerian Sanetra (sprawozdawca), Sędziowie:
SN Józef Iwulski, SA Małgorzata Wrębiakowska-Marzec.

Sąd Najwyższy, po rozpoznaniu na rozprawie w dniu 25 stycznia 2005 r. sprawy z odwołania Henryka D. przeciwko Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych-Oddziałowi w O. o emeryturę, na skutek kasacji odwołującego się od wyroku Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 4 marca 2004 r. [...]

o d d a l i ł kasację.

U z a s a d n i e n i e

W imieniu ubezpieczonego Henryka D. wniesiona została kasacja od wyroku Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 4 marca 2004 r. [...], którym Sąd ten zmienił wyrok Sądu Okręgowego-Sądu Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w Olsztynie z dnia 30 października 2003 r. [...] i oddalił odwołanie ubezpieczonego. Tym samym utrzymana została w mocy decyzja Zakładu Ubezpieczeń Społecznych-Oddziału w O. z dnia 11 sierpnia 2003 r., odmawiająca Henrykowi D. prawa do wcześniejszej emerytury z tytułu pracy w szczególnych warunkach (a to dlatego, że jako kierowca

ciągnika i samochodu ciężarowego świadczył on pracę na rzecz rolniczej spółdzielni produkcyjnej jako jej członek, a nie jako jej pracownik).

Sąd pierwszej instancji w wyniku odwołania ubezpieczonego zmienił decyzję organu rentowego w ten sposób, że uznał, iż w okresie od dnia 10 maja 1959 r. do 6 kwietnia 1993 r. był on zatrudniony w szczególnych warunkach jako kierownik ciągnika i samochodu ciężarowego i w związku z tym przyznał mu (od dnia 6 sierpnia 2003 r.) prawo do wcześniejszej emerytury. Według ustaleń tego Sądu w dniu złożenia wniosku o emeryturę ubezpieczony posiadał okres zatrudnienia wynoszący 38 lat i 17 dni. W okresie od dnia 1 lipca 1956 r. do dnia 31 sierpnia 1994 r. był on zatrudniony w Rolniczej Spółdzielni Produkcyjnej „O.” w P. i był jej członkiem. Od dnia 17 października 1995 r. pobiera rentę z tytułu częściowej niezdolności do pracy. W ocenie Sądu pierwszej instancji praca Henryka D. jako członka rolniczej spółdzielni produkcyjnej niczym nie różniła się od pracy pracowników zatrudnionych przy takich samych pracach w innych zakładach. Dlatego okoliczność, iż ubezpieczony wykonywał pracę jako członek spółdzielni, a nie jako pracownik, nie może więc prowadzić do zróżnicowania w zakresie warunków nabycia prawa do wcześniejszej emerytury.

Sąd drugiej instancji nie podzielił tego punktu widzenia. Wskazał on w szczególności, że Henryk D. w okresie swego członkostwa podlegał ubezpieczeniu na podstawie przepisów dekretu z dnia 4 marca 1976 r. o ubezpieczeniu społecznym członków rolniczych spółdzielni produkcyjnych i kółek rolniczych oraz ich rodzin (jednolity tekst: Dz.U. z 1983 r. Nr 27, poz. 135 ze zm.). Rada Ministrów rozporządzenie z dnia 7 lutego 1983 r. w sprawie wieku emerytalnego pracowników zatrudnionych w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze (Dz.U. Nr 8, poz. 43 ze zm.) wydała na podstawie delegacji zawartej w art. 55 ustawy z dnia 14 grudnia 1982 r. o zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin (Dz.U. Nr 40, poz. 267 ze zm.). Z przepisu tego wynikało, że mogła ona określić rodzaje prac lub stanowisk oraz warunki, na podstawie których pracownikom na nich zatrudnionym przysługiwało i przysługuje prawo do emerytury w niższym wieku niż wyznaczony według zasad ogólnych. W ocenie Sądu drugiej instancji podniesiony w odwołaniu ubezpieczonego zarzut naruszenia przez organ rentowy zasady równości wobec prawa i zakazu dyskryminacji jest całkowicie chybiony. Ubiega się on bowiem o przyznanie emerytury o 5 lat wcześniej niż wynika to z ogólnej zasady. Chce więc skorzystać z pewnego przywileju. W takim zaś wypadku żadna wykładnia rozszerzająca pojęcie „pracownik” nie jest dopuszczalna.

W kasacji od wyroku Sądu drugiej instancji podniesiono zarzut naruszenia: 1. art. 32 Konstytucji RP, „przez różnicowanie sytuacji prawnej osób wykonujących taką samą pracę, w zależności od stosunku prawnego, na którego podstawie praca była świadczona”, 2. art. 2a ustawy z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych (Dz.U. Nr 137, poz. 887 ze zm.), „przez różnicowanie sytuacji osób ubezpieczonych wykonujących taką samą pracę” oraz 32 pkt 1,2,4,4a ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (jednolity tekst: Dz.U. z 2004 r. Nr 39, poz. 353 ze zm.), „przez jego niezastosowanie”.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Kasacja nie ma usprawiedliwionych podstaw i dlatego nie zasługuje na uwzględnienie. Nie kwestionuje się w niej ustalonego przez Sąd drugiej instancji stanu faktycznego sprawy, choć jednocześnie skarżący powołuje się na fakty, które trudno uznać za mieszczące się w ramach ustaleń przyjętych przez Sąd drugiej instancji i które znalazły wyraz w uzasadnieniu zaskarżonego wyroku. Dotyczy to zwłaszcza twierdzenia, że praca skarżącego się (jako członka rolniczej spółdzielni produkcyjnej) w praktyce niczym nie różniła się od pracy wykonywanej przez pracowników państwowych gospodarstw rolnych. W świetle wywodów uzasadnienia zaskarżonego wyroku nie można przyjąć, że Sąd drugiej instancji stwierdził istnienie takiego faktu czy okoliczności (dokonał takiej oceny), co oznacza, że w postępowaniu kasacyjnym Sąd Najwyższy nie może w tym zakresie uważać za wiarygodne wywodów ubezpieczonego.

Kasacyjny zarzut naruszenia art. 32 pkt 1,2,4,4a ustawy o emeryturach i rentach - pomijając już to, iż skarżącemu w istocie idzie (jak można się domyślać) o ustępy a nie punkty zamieszczone w art. 32 ustawy o emeryturach i rentach - jest gołosłowny, w tym sensie, że nie towarzyszy mu wyjaśnienie na czym miałyby jakoby polegać jego naruszenie przez „jego niezastosowanie”. Z przepisów art. 32 ustawy o emeryturach i rentach wynika, że przewidziana w nim możliwość przyznania emerytury w wieku niższym niż określony w art. 27 pkt 1 tej ustawy dotyczy przypadków wykonywania pracy tylko przez pracowników i pod warunkiem, że byli lub są oni zatrudnieni w tzw. szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze. Z wywodów kasacji nie wynika twierdzenie przeciwne, a mianowicie, że przepisy art. 32

ustawy o emeryturach i rentach należy rozumieć tak, iż mimo że mowa jest w nich o pracowniku i jego zatrudnieniu w szczególnych warunkach, to pod tymi pojęciami - z uwagi na jego brzmienie - należy rozumieć nie tylko okresy zatrudnienia w charakterze pracownika (jako strony stosunku pracy), ewentualnie - po prostu - także zatrudnienie w charakterze członka rolniczej spółdzielni produkcyjnej. W uzasadnieniu kasacji brak jest analizy dotyczącej rozumienia przepisów art. 32 ustawy o emeryturach i rentach, natomiast zawarte są w niej wywody przytaczające treść uregulowań art. 29 tej ustawy, co jednak w żadnej mierze nie może zastąpić uzasadnienia dla tezy, że zaskarżony wyrok narusza określone przepisy jej art. 32, jako że kasacyjny zarzut dotyczy naruszenia przepisów tego właśnie artykułu a nie art. 29; tym bardziej że w wywodach kasacji brak jest uzasadnienia wskazującego na to jaka korelacja zachodzi między art. 29 i 32 ustawy o emeryturach i rentach oraz co ewentualnie z tego wynika dla sposobu pojmowania przesłanki prawa do wcześniejszej emerytury (w niższym wieku emerytalnym) z uwagi na zatrudnienie w szczególnych warunkach. Wszystko to prowadzi do wniosku, że kasacyjny zarzut naruszenia art. 32 ust. 1,2,4 i 4a ustawy o emeryturach i rentach nie zasługuje na uwzględnienie.

Podobnie jest w wypadku zarzutu naruszenia art. 2a ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych, w tym zwłaszcza dlatego, że również i on w istocie nie został przez skarżącego uzasadniony, a tego wymagają przepisy normujące postępowanie kasacyjne. Pośrednio w kasacji twierdzi się przy tym, że przepis ten jakoby ustanawiał zasadę równego traktowania ubezpieczonych wykonujących taką samą pracę. Nie odpowiada to wszakże jego brzmieniu, stanowi się w nim bowiem jedynie, że (ust. 1) ustawa o systemie ubezpieczeń społecznych stoi na gruncie równego traktowania wszystkich ubezpieczonych bez względu na płeć, stan cywilny, stan rodzinny, natomiast nie ma w nim mowy o kryterium „wykonywania takiej samej pracy”. Skarżący się nie twierdzi, że powodem odmowy przyznania mu emerytury w wieku niższym niż ogólny (typowy) była jego płeć, stan cywilny lub stan rodzinny, a wobec tego o naruszeniu art. 2a ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych nie może być mowy; artykuł ten nie obejmuje bowiem innych stanów faktycznych niż te, w których podstawę zróżnicowania w sferze ubezpieczeń społecznych stanowi jakieś inne kryterium czy okoliczność niż płeć, stan cywilny lub stan rodzinny.

Na uwzględnienie nie zasługuje również zarzut naruszenia art. 32 Konstytucji RP. Artykuł ten stanowi, że wszyscy są wobec prawa równi. Wszyscy mają prawo do równego traktowania przez władze publiczne, a ponadto nikt nie może być dyskrymi-

nowany w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiegokolwiek przyczyny. W kasacji brak jest odwołania się do pojęcia dyskryminacji, a jednocześnie nie wyjaśnia się w niej, czy naruszenie konstytucyjnej zasady równego traktowania w przypadku skarżącego się polega na tym, że przepis art. 32 Konstytucji RP nie został uwzględniony w interpretacji przepisów art. 32 ustawy o rentach i emeryturach, czy też wyraża się w tym, że regulacje tego artykułu są niezgodne z art. 32 Konstytucji RP i wobec tego w określonym zakresie nie powinny być stosowane. Wnioski wypływające z wykładni logiczno-językowej art. 32 ustawy o emeryturach i rentach oraz przepisów rozporządzenia z 7 lutego 1983 r. (w przepisach tych mowa jest tylko o pracowniku), z wykładni systemowej (zwłaszcza przy uwzględnieniu tezy, że nie ma uzasadnienia, by na gruncie prawa ubezpieczeń społecznych termin „pracownik” był inaczej pojmowany aniżeli w przepisach pokrewnej gałęzi prawa jaką jest prawo pracy - art. 2 k.p.), z wykładni historycznej (w świetle unormowań obowiązujących przed reformą ubezpieczeń społecznych z 1998 r. nie budziło wątpliwości, że prawo do wcześniejszej emerytury z uwagi na zatrudnienie w szczególnych warunkach dotyczyło jedynie pracowników i to tylko pracowników uspołecznionych zakładów pracy), a także z wykładni celowościowej (zamiarem ustawodawcy reformującego ubezpieczenia społeczne nie było modyfikowanie reguł dotyczących przyznawania tego prawa), zmuszają do przyjęcia tezy, że przepisy art. 32 ustawy o emeryturach i rentach nie mogą być inaczej rozumiane jak tylko w ten sposób, że prawo do emerytury w wieku niższym niż ogólny wiek emerytalny przysługuje jedynie pracownikom (zatrudnionym w szczególnych warunkach). Podobnie w tej kwestii wypowiedział się Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 18 stycznia 2005 r., II UK 136/04, stwierdzając, że przepisy art. 32 ustawy o emeryturach i rentach obejmują pracę wykonywaną w ramach stosunku pracy, a nie stosunku członkostwa w spółdzielni i powołując się w tym zakresie na podobny pogląd wyrażony przez Naczelny Sąd Administracyjny w wyroku z dnia 20 marca 2003 r., II SA/Łd 2276/01 (Prawo Pracy 2003, nr 9). W ocenie Sądu Najwyższego nie ma jednocześnie podstaw, by tak pojmowaną regułę (wyprowadzaną z przepisów art. 32 ustawy o emeryturach i rentach) uważać za niezgodną z art. 32 Konstytucji RP i jej nie stosować w określonym zakresie. W tym kontekście warto wskazać, że ostatnio w wyroku z dnia 14 czerwca 2004 r., P 17/03 (Dz.U. Nr 144, poz. 1530) Trybunał Konstytucyjny uznał, że art. 32 ust. 2 (w części obejmującej zwrot; „w podmiotach, w których obowiązują wykazy stanowisk ustalone na podstawie przepisów dotychczasowych”) oraz art. 32 ust. 4a ustawy o emerytu-

rach i rentach są niezgodne z art. 2 i 32 Konstytucji RP. Tym samym Trybunał Konstytucyjny zaaprobował zapatrywanie, że zróżnicowanie prawa do emerytury w wieku niższym niż ogólny (podstawowy, typowy) wiek emerytalny w zależności od tego, czy zatrudnienie wykonywane jest (było) przez pracownika w uspołecznionym albo nie-uspołecznionym zakładzie pracy oznacza nieuprawnioną dyferencjację i narusza zasadę równego traktowania przez władze publiczne (stanowiące określone reguły prawne) z art. 32 Konstytucji RP. Pośrednio rozstrzygnięcie Trybunału Konstytucyjnego może być rozumiane w ten sposób, iż o ile nie widzi on podstaw do różnicowania uprawnień do emerytury w zależności od rodzaju zakładu pracy (pracodawcy), w którym pracownik jest zatrudniony, o tyle nie kwestionuje on ograniczenia prawa do wcześniejszej emerytury z uwagi na wykonywanie zatrudnienia tylko w charakterze pracownika. Zróżnicowanie uprawnień (sytuacji prawnej) podmiotów w zależności od tego, czy praca wykonywana jest w ramach stosunku pracy, czy też na podstawie innych stosunków prawnych w obszarze prawa pracy ma charakter elementarny i wiąże się ze szczególnymi cechami stosunku pracy, które jakościowo odróżniają go od innych stosunków prawnych, w tym także i takich, w ramach których świadczona jest praca. Zanegowanie zasadniczej odrębności stosunków pracy wśród różnych stosunków prawnych, w ramach których wykonywana jest praca, w istocie prowadziłoby do przekreślenia odrębności prawa pracy jako osobnej gałęzi prawa. Trzeba więc przyjąć, że stosunek pracy i praca świadczona w jego ramach uzasadniają szczególne uregulowanie sytuacji osób (pracowników), które ją świadczą i nie może to stanowić podstawy dla formułowania zarzutu nierównego traktowania podmiotów wykonujących zatrudnienie. Status pracownika (stosunek pracy) stanowi cechę relevantną, która daje podstawę wyodrębnienia określonej grupy osób (właśnie pracowników) i usprawiedliwia inne ich traktowanie w regulacjach prawa pracy aniżeli osób, które statusu takiego nie mają, choć mogą również wykonywać pracę w ramach określonego stosunku prawnego (zatrudnienia). Ten punkt widzenia znajduje również wyraz i jest uzasadniony na gruncie unormowań prawa ubezpieczeń społecznych, które chociaż swoimi unormowaniami - zwłaszcza po reformie ubezpieczeń społecznych dokonanej w 1998 r. - obejmuje nie tylko pracowników jako osoby ubezpieczone, ale w licznych przypadkach właśnie ich i stosunek pracy traktuje w sposób szczególny. Wynikające stąd pewne zróżnicowanie sytuacji prawnej ubezpieczonych trudno w tym stanie rzeczy traktować jako naruszenie konstytucyjnej zasady równego traktowania podmiotów, chyba że na rzecz takiej tezy przemawiają w sposób wy-

rażny i zdecydowany szczególne racje. Racji takich trudno wszakże doszukać się w sytuacji stanowiącej przedmiot rozstrzyganej sprawy. W ocenie dopuszczalności wynikającego z unormowań art. 32 ustawy o rentach i emeryturach zróżnicowania uprawnień ubezpieczonych nie można pominąć tego, że w dużej mierze stanowi ono konsekwencje wcześniej istniejących mocno zaakcentowanych różnic między pracowniczym i pozapracowniczym ubezpieczeniem społecznym, które wyrażały się między innymi i zwłaszcza w szczególnym ukształtowaniu wysokości i zasad opłacania składek na to ubezpieczenie w zależności od tego, czy ubezpieczony wykonywał pracę jako pracownik, czy też jako inna osoba zatrudniona i że ze świadomością tego ustawodawca w przepisach dotyczących wcześniejszej emerytury ukształtował prawo do niej, wiążąc je jedynie z osobami zatrudnionymi w ramach stosunku pracy (pracownikami). W ocenie tej nie można abstrahować także od tego, że unormowanie to wprowadza jedynie odstępstwo od zasad ogólnych określających przesłanki nabycia prawa do emerytury, co usprawiedliwia większy liberalizm w podejściu do kwestii dyferencjonowania przyjmowanych rozwiązań w tym zakresie. Skarżący jest wprawdzie zdania, że jego praca w rolniczej spółdzielni produkcyjnej nie różniła się od pracy wykonywanej przez pracowników państwowych gospodarstw rolnych ale nie jest to twierdzenie trafne. W sensie formalnoprawnym (dogmatycznym) - a ten punkt widzenia jest rozstrzygający - zachodzi bowiem zasadnicza różnica między pracą wykonywaną w ramach stosunku pracy a pracą świadczoną w ramach stosunku członkostwa w rolniczej spółdzielni produkcyjnej. W tym drugim wypadku prawo i obowiązek świadczenia pracy wynika ze stosunku członkostwa w spółdzielni, z którym wiąże się między innymi prawo udziału w jej zarządzaniu poprzez jej organy i inne rozwiązania instytucjonalne właściwe ruchowi spółdzielczemu, co ma określony wpływ na sposób organizacji pracy i podporządkowanie w procesie jej świadczenia. W konsekwencji tego w zestawieniu ze stosunkiem pracy stosunek członkostwa w rolniczej spółdzielni produkcyjnej, w ramach którego świadczona jest praca, wykazuje właściwości jakościowo różne i w związku z tym do pracy wykonywanej przez członków tych spółdzielni zastosowanie mają tylko niektóre, nieliczne (ochronne) przepisy prawa pracy. Gdyby okazało się, że członek rolniczej spółdzielni produkcyjnej wykonuje swoją pracę w reżymie ściśle takim jaki przewidziany jest w stosunku pracy, to mimo istniejącego członkostwa należałoby ją kwalifikować jako wykonywaną w ramach stosunku pracy, tego wszakże skarżący nie twierdzi i ustalenia takiego typu nie poczynił także w swoim wyroku Sąd drugiej instancji (podobnie jak i Sąd

pierwszej instancji). Sąd ten nie przyjął także twierdzenia, że praca skarżącego się w niczym nie różniła się od pracy wykonywanej przez pracowników PGR. Pewne faktyczne podobieństwo uwarunkowań i sposobu wykonywania pracy w ramach stosunku pracy i w ramach innych stosunków zatrudnienia, które może być różne przy stosowaniu różnych punktów odniesienia i może się zmieniać wraz z upływem czasu, nie może być uznawane za rozstrzygające przy ocenie, czy doszło do naruszenia konstytucyjnej zasady równego traktowania. Decydującą jest natomiast ocena, czy praca wykonywana jest (była) na podstawie stosunku pracy, a więc w charakterze pracownika, czy też na podstawie innego stosunku zatrudnienia, z tym że jeżeli istnieje rozbieżność pomiędzy nawiązanym formalnie stosunkiem prawnym lub jego nazwą ustaloną (przyjętą) przez jego strony, a rzeczywistym stanem rzeczy, w tym znaczeniu, iż praca faktycznie wykonywana jest pod kierownictwem pracodawcy w rozumieniu art. 22 k.p. i wykazuje także inne cechy uważane za definiujące stosunek pracy, to istnieją zawsze podstawy do domagania się ustalenia, iż w istocie strony łączy (łączył) stosunek pracy, a nie jakiś inny stosunek zatrudnienia. Z ustaleń przyjętych w zaskarżonym wyroku i niekwestionowanych przez ubezpieczonego, wynika wszakże, że w okresie, którego spór dotyczy, nie pozostawał on w stosunku pracy, lecz wykonywał pracę na rzecz rolniczej spółdzielni produkcyjnej w następstwie ciążącego na nim obowiązku członkowskiego. Nie ma więc podstaw, by zaliczyć mu ten okres jako okres zatrudnienia w szczególnych warunkach z tej racji, że w tym czasie pracę wykonywał jako pracownik, bo pracownikiem nie był. Równocześnie wynikające z art. 32 ustawy o emeryturach i rentach unormowanie, w myśl którego do okresu zatrudnienia w warunkach szczególnych, uprawniającego do nabycia prawa do wcześniejszej emerytury, nie wlicza się innych okresów zatrudnienia niż zatrudnienie w charakterze pracownika, w tym także (między innymi) okresu zatrudnienia na podstawie stosunku członkostwa w rolniczej spółdzielni produkcyjnej (ani też - tym bardziej - że samo to zatrudnienie, bez doliczania do zatrudnienia pracowniczego, nie daje prawa do tej emerytury), nie może być uznane za kolidujące z konstytucyjną zasadą równego traktowania. Różnice jakie stąd wypływają mają usprawiedliwienie w odmienności statusu pracowniczego i statusu wynikającego z wykonywania pracy w ramach innych stosunków zatrudnienia niż stosunek pracy i z uwagi na rodzaj „przywileju” (możliwość wcześniejszego przejścia na emeryturę) oraz jego „wartość” i uwarunkowania pozostają w odpowiedniej proporcji do swoistości sytuacji prawnej i

faktycznej osób będących pracownikami. Tym samym kasacyjny zarzut naruszenia art. 32 Konstytucji RP jest bezpodstawny.

Kierując się powyższymi motywami Sąd Najwyższy, stosownie do art. 393¹² k.p.c., orzekł jak w sentencji wyroku.

=====